

ОСНОВНІ КОНЦЕПТИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

THE STATE SOCIAL POLICY KEY CONCEPTS IN TRANSFORMATIONAL ECONOMY

Стаття присвячена дослідженню основних концептів соціальної політики держави в умовах трансформаційної економіки. Зокрема, досліджено сучасні вітчизняні та зарубіжні наукові підходи до визначення концептуальних засад державної соціальної політики. Обґрунтовано необхідність базування новітньої соціальної політики на концепції всебічного розвитку особистості для того, щоб вона стимулювала індивідів розвиватися, вдосконалюватися, розширювати межі своєї активності.

Ключові слова: соціальна політика, концептуальні засади, концепція, трансформаційні процеси.

Статья посвящена исследованию основных концептов социальной политики государства в условиях трансформационной экономики. В частности, исследованы современные отечественные и зарубежные научные подходы к определению концептуальных

основ государственной социальной политики. Обоснована необходимость основания новейшей социальной политики на концепции всестороннего развития личности для того, чтобы она стимулировала индивидов развиваться, совершенствоваться, расширять границы своей активности.

Ключевые слова: социальная политика, концептуальные основы, концепция, трансформационные процессы.

The article investigates the basic social policy concepts in terms of transformational economy. In particular, analyzed modern domestic and foreign scientific approaches to the state social policy conceptual foundations. Substantiated the need to base a modern social policy on the concept of a comprehensive personality development for stimulating individuals to evolve, to improve, to expand the boundaries of their activity.

Key words: social policy, conceptual foundations, concept, transformational processes.

УДК 35:364.13

Кудласенко С.В.

к.е.н., здобувач

Хмельницький національний
університет

Постановка проблеми. Концептуальний підхід до формування та реалізації соціальної політики – це фактично базис, на якому створюється її методологія та інструментарій. Саме тому перегляд наявних концептуальних засад повинен здійснюватися на регулярній основі для того, щоби забезпечити їх відповідність реальним потребам та запитам суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом кількох останніх десятиліть концептуальні засади соціальної політики держави досліджувалися значною кількістю науковців, серед яких варто назвати А. Ковальова, О. Побережну, Дж. Ролза, Л. Стожок, О. Холостову, Л. Ярову. Водночас сьогодні так і не сформований новий концептуальний базис соціальної політики, хоча всі визнають його необхідність.

Постановка завдання. Метою дослідження є характеристика концептуальних засад державної соціальної політики з точки зору сучасних науковців та визначення основних концептів соціальної політики в умовах трансформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідними положеннями сучасної соціальної політики багато авторів пропонує вважати соціальну справедливість та соціальну рівність. Однак вказані поняття є скоріше оціночними, отже, позбавлені об'єктивності.

Соціальна справедливість відіграє ключову роль у соціально-економічному розвитку, оскільки вона забезпечує рівність стартових можливостей людини та умови їх реалізації [1]. Проте сьогодні не існує та в принципі не може існувати єдине

розуміння соціальної справедливості з огляду на високий рівень суб'єктивного сприйняття вказаної категорії.

Так, окремі науковці стверджують, що реалізація принципу соціальної справедливості в суспільстві означає, що в ньому здійснюється справедливий розподіл діяльності, доходів, праці, соціальних благ, винагород, визнань, рівня та якості життя, інформації та культурних цінностей [2, с. 257]. При цьому немає ніякого чіткого трактування справедливого розподілу, отже, залишається можливість диференційованих підходів в рамках такого розуміння соціальної справедливості.

Заслуговує на увагу твердження А. Ковальова, згідно з яким «справедливим буде те, що сприяє розвитку та забезпечує оптимальну самореалізацію індивідів, їх життєво здорових начал та потенціалу, що відповідають розвитку цілісності. Несправедливим є те, що веде до їх порушення, ущемлення та, тим паче, ліквідації» [3].

Досить часто принцип соціальної справедливості в рамках соціальної політики зводиться дослідниками до справедливого розподілу податкового тягаря. Так, з точки зору захисту доходів громадян та їх певного соціального вирівнювання принцип соціальної справедливості оподаткування був обґрунтований ще А. Смітом, який підкреслював необхідність посиленої участі громадян у підтримці держави, тобто відповідно до їхніх доходів, які ними отримуються під державним захистом. Тобто А. Сміт вбачав соціальну справедливість перш за все в пропорційному оподаткуванні.

Сучасні дослідники вбачають реалізацію принципу соціальної справедливості саме в прогресивному оподаткуванні, обґрунтовуючи це тим, що «всі відомі типи соціальних держав засновані на потужному і ефективному державному управлінні, важливим елементом якого виступає прогресивне оподаткування» [4, с. 40].

Варто відзначити, що розуміння соціальної справедливості є досить диференційованим не лише в теоретичних розробках дослідників, але й на практиці, зокрема в рамках різних підходів до формування державної соціальної політики. Так, у практиці застосування ліберальної моделі соціальної політики під соціальною справедливістю розуміється надання індивідам максимальної свободи дій за умови рівних можливостей. В цьому випадку основний акцент робиться на забезпечення верховенства права як гарантії дотримання прав і свобод індивідів, а роль держави в соціальній політиці зводиться до реалізації тих функцій соціального захисту, які не можуть реалізовуватися індивідами чи їх родинами.

Противники ліберальної моделі соціальної політики зазначають, що «соціальна справедливість в контексті ліберальної держави розуміється як розподільна справедливість, яка передбачає винагороду за індивідуальний успіх, що стимулює до ще більшого докладання зусиль. Проте такий тип соціальної справедливості ставить в незручне становище тих, хто нездатний до активної діяльності у зв'язку з природними вадами або іншими об'єктивними причинами» [5, с. 24].

Соціальна або соціально-демократична модель соціальної політики схильна абсолютизувати принцип соціальної рівності, у зв'язку з чим має основними постулатами вирівнювання рівня доходів та гарантування кожному права на соціальну підтримку. Однак при цьому встановлюється високий рівень податків, забезпечується значне державне регулювання.

Вказане розуміння соціальної справедливості також має критиків, які, зокрема, відзначають, що «в умовах, коли метою соціальної політики є забезпечення рівності можливостей та надання всім рівних шансів для самореалізації, загрозою є виникнення різкого майнового розшарування населення та загострення соціальних суперечностей» [5].

Загалом відмінності в підходах до трактування категорії «соціальна справедливість» стосуються визначення її міри, яку може бути забезпечено в суспільстві для зменшення соціальної нерівності в освіті, доступу до власності та влади, місця людини в соціальній структурі суспільства тощо та економічної нерівності щодо власності, доходу, матеріальних умов життя, не знижуючи мотивацію до праці, не породжуючи гострі політичні конфлікти [6].

Кращою для суспільства концепцією соціальної справедливості виступає така, яка спрямована

на забезпечення консенсусу між різними прошарками населення, не викликає суттєвих заперечень з боку кожного з них, а також не сприяє великому поширенню серед населення почуттів заздрості. Цим вимогам, на нашу думку, більшою мірою відповідає концепція справедливості Дж. Ролза, який формулює два принципи соціальної справедливості. Перший з них стверджує, що кожна людина повинна мати рівні права на максимально широку систему основних свобод (принцип рівних можливостей), другий – соціальні та економічні нерівності мають бути врегульовані таким чином, щоб це надавало переваги всім, а особливо найменш захищеним (принцип диференціації). Доступність до посад у суспільстві має бути відкритою для всіх. Суспільний добробут, згідно з Дж. Ролзом, покращується лише тоді, коли підвищується добробут найменш забезпечених прошарків [7, с. 48–50].

Отже, соціальна справедливість – це основоположний принцип життя будь-якого суспільства, який має різні прояви від принципів устрою соціальних систем, взаємовідносин між державою та різними соціальними суб'єктами до правил поведінки людини щодо держави та інших людей. Це поняття концентрує в собі різноманітність людських дій та відносин (моральних, правових, політичних, економічних, соціальних), встановлює відповідність між бажаним та реальним, рівністю та нерівністю, правами та обов'язками, соціальною активністю та суспільним визнанням, а отже, вважаємо, що ґрунтувати соціальну політику на такій суб'єктивній категорії недоцільно.

Категорії соціальної справедливості та соціальної рівності є складними та багатограними й породжують появу неоднозначних трактувань у середовищі зацікавлених сторін. Так, владні структури можуть трактувати соціальну справедливість з огляду на власні інтереси, а населення – свої потреби та бажання. Окрім того, навіть у владному середовищі можуть існувати неоднозначні розуміння категорії «соціальна справедливість», наприклад у представників різних політичних партій чи рухів.

До переліку базових концептуальних засад соціальної політики держави окремі науковці [8] відносять соціальну солідарність. Однак можуть проявлятися різні підходи до застосування соціальної солідарності. Повна солідарність передбачає відсутність взаємозв'язку між внеском та виплатою, коли право на отримання визначається моментом настання ризикового випадку. Фінансове навантаження в цій ситуації лягає на всіх платників податків та зборів, а право на отримання соціального захисту мають всі громадяни. За обмеженої солідарності право на отримання виплат залежить від внеску людини. Як правило, така система фінансується за рахунок відрахувань працівників та роботодавців, а право на отримання

мання виплат залежно від внеску мають лише ті громадяни, які проводили відрахування або за яких це здійснювали роботодавці [8].

Отже, принцип соціальної солідарності також не може виступати базисом соціальної політики, оскільки його реалізація повністю буде залежати від бажань та уявлень владних структур.

В наукових напрацюваннях [9] зустрічаються твердження про те, що сучасній Україні потрібна соціальна політика, що поєднує індивідуальні та групові цінності й цілі з колективними, загальним благом народу. Як стверджується, саме така «політика забезпечить поєднання ліберального принципу приватної ініціативи та підприємливості з комунітарними цінностями суспільної солідарності, взаємної соціальної відповідальності громадян, бізнесу, громадських інститутів і держави, оскільки лише вона може бути насправді публічною, відображати загальнонаціональні інтереси, що акумулюються владою за умов максимальної гласності, з широкою опорою на громадянське суспільство» [9]. Основними засадами вказаної моделі соціальної політики Л. Ярова вважає збільшення доходів населення та розвиток соціальних програм. В цьому контексті дослідник одним з найважливіших завдань соціальної політики визначає не боротьбу з бідністю як такою (яка існує в будь-якому суспільстві), а запобігання небезпечним тенденціям розширення соціальної виключності (ексклюзії) вразливих груп з нормальної життєдіяльності суспільства, оскільки соціальна ексклюзія обов'язково породжує бідність.

На нашу думку, такий підхід є дещо обмеженим, хоча й не позбавленим певного сенсу. Проте сьогодні трансформаційні зрушення в економіці, розширення інтеграційної співпраці з європейськими сусідами, а також ціла низка викликів зовнішньополітичного характеру, що постають перед нашою країною, вимагають постановки зовсім інших завдань перед соціальною політикою. В сучасних умовах вона повинна не так захищати, як активізувати індивідів до саморозвитку, вдосконалення, тобто до нарощування їх потенціалу. Саме таким чином, як ми вважаємо, можна забезпечити загальне нарощування людського капіталу. Для того щоб соціальна політика стимулювала населення розвиватися, вдосконалюватися, розширювати межі своєї активності тощо, вона повинна мати основним своїм спрямуванням створення умов та забезпечення можливостей для розвитку індивідів, тобто вона має базуватися на концепції всебічного розвитку особистості.

О. Скомарохова вбачає необхідність максимізації зусиль в рамках соціальної політики на соціальному захисті економічно активного населення [10] та пропонує авторську концепцію соціальної політики, покликану створити сильні мотиваційні механізми до трудової діяльності, забезпечити

соціальні гарантії та стабілізацію на цій основі життєвого рівня населення шляхом реалізації конституційних соціально-економічних гарантій громадян, здійснити широке залучення ринкових регуляторів. При цьому основними напрямками реалізації концепції визначаються заходи держави щодо:

- забезпечення системи ефективної зайнятості відповідно до якісних характеристик робочої сили;
- реформування системи оплати праці;
- вдосконалення податкової політики;
- сприяння високій професійній та соціальній мобільності;
- покращення системи професійної підготовки та перепідготовки кадрів;
- вдосконалення правового поля [10].

Тут знову пропонується вузькоспеціалізований підхід, максимально орієнтований лише на один з напрямів соціальної політики, хоча окремі пропонувані положення могли б досить ефективно застосовуватися в рамках концепції всебічного розвитку особистості.

Окрім того, має місце ціла низка інших розробок. Одні розробки виходять з того, що під час формування соціальної політики в Україні слід враховувати такі макроекономічні та інституційні аспекти:

- необхідність розширення ресурсної бази соціальної політики за рахунок зростання економічного потенціалу, тобто кількісного та якісного зростання ВВП, позитивної трансформації структури економіки за постіндустріальним типом, зростання прямих інвестицій у галузі реального сектору, зростання продуктивності праці на основі активної технологічної модернізації та зміцнення зовнішньоекономічних позицій;

- необхідність трансформації міжгалузевої та соціальної моделей розподілу доходів; проблема полягає в тому, що слід формувати ефективно функціонуючу систему, за якої стимулюється зростання інноваційного сектору високотехнологічних галузей економіки разом зі зростанням людського капіталу [9].

Інші розробки передбачають, що формування державної та суспільної політики зміцнення здоров'я й поліпшення якості життя населення має стати національним пріоритетом. Як свідчить практика, підвищення конкурентоспроможності за рахунок зниження соціальних стандартів не приносить довгострокових результатів. Стійкість розвитку в довгостроковій перспективі базується на інвестиціях в інновації та людські ресурси, використанні людського капіталу (який стає все більше значущим чинником виживання на міжнародних ринках), що не є можливим без сильної соціальної політики [11].

Дехто наголошує на необхідності зміцнення та розширення державного сектору соціальної

сфери, справедливо відзначаючи, що в українських умовах, коли велика кількість підприємств дотримується стратегії виживання, інститути громадянського суспільства та некомерційний сектор розвинені слабо, поза сферою прямої дії держави немає достатніх ресурсів та стимулів для довгострокових інвестицій у людські ресурси [12].

Інші говорять про необхідність зміцнення соціальної складової економічної політики та відновлення на цій підставі довіри до держави. Тут перш за все необхідні орієнтація на забезпечення ефективної зайнятості, захист слабких партнерів в соціально-трудої сфері, регулювання загальних основ оплати праці, реалізація принципу рівності стартових можливостей через полегшення доступу до якісної безкоштовної освіти на всіх рівнях.

Л. Ярова стверджує, що першим кроком на шляху формування активної соціальної політики має стати кардинальний перегляд бюджетних пріоритетів у бік збільшення соціальних інвестицій та поліпшення загальних умов зайнятості населення. Основними складовими соціальної політики мають бути розвиток трудового потенціалу, інтелектуалізація трудових процесів, сприяння продуктивній зайнятості, забезпечення гідних умов та гідної оплати праці, розвиток соціальної сфери та створення гідних умов життєдіяльності для тих, хто ще або вже не може себе захистити [9].

О. Ігнатів наводить три обов'язкові складові соціальної політики, яка базується на концепції соціальної держави:

- збереження та розширення ролі інститутів соціального захисту населення;
- цілеспрямовані зусилля щодо вдосконалення трудових відносин та регулювання ринку праці;
- формування суспільних інститутів, котрі братимуть участь у формуванні соціальної політики, реалізації її положень, контролюватимуть її втілення [13].

О. Побережна наголошує на необхідності формування відкритого суспільства й розвитку «універсалістського» типу соціальної політики, виходячи з концепції соціальної держави, де основними засадами є роздержавлення соціальної сфери, розвиток сфери соціальних послуг, перехід від системи пільг до адресної соціальної допомоги [14].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, у вітчизняних наукових колах вже досить міцно утвердилася думка про невідповідність наявних концепцій соціальної політики сучасним реаліям та активно ведеться пошук нового концептуального базису у цій сфері. Водночас якщо говорити про наших північно-східних сусідів, то слід відзначити, що представники наукових кіл Білорусі та Росії сьогодні продовжують обстоювати необхідність формування соціальної полі-

тики, базуючись на концепції соціальної держави, хоча й пропонують диференційовані підходи до побудови її методології.

Водночас сучасна соціальна політика (особливо вітчизняна), яка базується на концепції соціальної держави, вже зовсім не забезпечує необхідні результати, адже трансформаційні економічні зрушення вимагають не стільки захисту індивідів, скільки їх активізації до докладання максимальних зусиль заради власного благополуччя. Отже, для того щоб соціальна політика стимулювала населення розвиватися, вдосконалюватися, розширювати межі своєї активності тощо, вона повинна мати основним своїм спрямуванням створення умов та забезпечення можливостей для розвитку індивідів, тобто вона повинна базуватись на концепції всебічного розвитку особистості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Савченко П., Федорова М. О социальной функции государства как сфере взаимодействия экономической эффективности и социальной справедливости. Общество и экономика. 2014. № 7–8. С. 31–39.
2. Прохоренко Т. Справедливість як чинник соціальної стабільності. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, соціологія, політологія. 2014. № 3. С. 255–262.
3. Ковалев А. Справедливое общество – утопия или возможность. Москва: Современные тетради, 2005. 682 с.
4. Чернов А. Патернализм и принцип социальной справедливости как атрибуты социального государства. Управленец. 2014. № 4. С. 38–43.
5. Холостова Е. Социальная политика: учебное пособие. Москва, 2001. 714 с.
6. Мелян Н. Публічні блага та соціальна справедливість: еволюція поглядів та сучасне розуміння. Фінанси підприємств. 2015. № 5. С. 136–141.
7. Ролз Дж. Теория справедливости. Новосибирск: изд-во Новосиб. ун-та, 1995. 536 с.
8. Стожок Л. Інституціоналізація соціального страхування в Україні. Соціально-трудої відносини: теорія та практика. 2017. № 1. С. 260–268.
9. Ярова Л. Соціальна політика як чинник забезпечення європейської інтеграції України: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Одеса, 2011. 24 с.
10. Скомарохова О. Соціальна політика та соціальний захист економічно активного населення України: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 1998. 235 с.
11. Дегтяр А., Перебейнос О. Напрямки державної демографічної політики у сфері поліпшення стану здоров'я та підвищення тривалості життя населення України. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/2/03.pdf>.
12. Ярова Л. Головні завдання сучасної політики в контексті євроінтеграції України. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2010. № 3. С. 199–202.

13. Игнатов А. Социальная политика Российской Федерации (на материалах областей Центрального федерального округа): автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Орел, 2006. 24 с.

14. Побережная О. Теоретические аспекты формирования и развития социальной политики в современном мире: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Минск, 2015. 23 с.

REFERENCES:

1. Savchenko P., Fedorova M. (2014). "On the state social function as a sphere of economic efficiency and social justice interaction". *Obshchestvo i ekonomika*, vol. 7–8, pp. 31–39.

2. Prokhorenko T. (2014) "Justice as a factor of social stability". *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Ser.: Filosofiia, filosofiia prava, sotsiologii, politologii*, vol. 3, pp. 255–262.

3. Kovalev A. (2005) *Spravedlivoye obshchestvo – utopiya ili vozmozhnost [A fair society – utopia or opportunity]*, *Sovremennyye tetradi*, Moscow, Russian Federation.

4. Chernov A. (2014) "Paternalism and the principle of social justice as a social state attributes". *Upravlenets*. 2014, vol. 4, pp. 38–43.

5. Kholostova E. (2001) *Sotsyalnaia polityka : uchebnoe posobie [Social policy: study guide]*, Moscow, Russian Federation.

6. Melian N. (2015) "Public goods and social justice: evolution of views and modern understanding". *Finansy pidpriemstv*. 2015, vol. 5, pp. 136–141.

7. Rolz Dzh. (1995) *Teoria spravedlivosti [Theory of justice]*, *Izd-vo Novosib. un-ta*, Novosibirsk, Russian Federation.

8. Stozhok L. (2017) "Social insurance institutionalization in Ukraine". *Sotsialno-trudovi vidnosyny : teoriia ta praktyka*, vol. 1, pp. 260–268.

9. Iarova L. (2011) *Sotsialna polityka yak chynnnyk zabezpechennia yevropeiskoi intehtratsii Ukrainy [Social policy as a factor of European integration ensuring in Ukraine]*, (PhD Thesis), Odesa.

10. Skomarokhova O. (1998) *Sotsialna polityka ta sotsialnyi zakhyst ekonomichno aktyvnoho naselenia Ukrainy [Social policy and social protection of the Ukraine's working population]*, (PhD Thesis), Kyiv.

11. Dehtiar A., Perebeinos O. (2012) Directions of the state demographic policy in the field of improving the health and life expectancy of Ukraine's population. The official site of Kharkiv Regional Management Institute, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/2/03.pdf>.

12. Iarova L. (2010) The main tasks of the current policy in the context of Ukraine's European integration. *Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, vol. 3, pp. 199–202.

13. Yhnatov A. (2006) *Sotsialnaya politika Rossiyskoy Federatsii (na materialakh oblastey Tsentralnogo federalnogo okruga) [Russian Federation Social Policy (on materials of the Central Federal District regions)]*, (PhD Thesis), Orel.

14. Poberezhnaia O. (2015) *Teoreticheskiye aspekty formirovaniya i razvitiya sotsialnoy politiki v sovremennom mire [Theoretical aspects of the social policy formation and development in the modern world]*, (PhD Thesis), Mynsk.

Kudlaienko S.V.

Candidate of Economic Sciences,
Competitor for Doctors degree
Khmelnitsky National University

THE STATE SOCIAL POLICY KEY CONCEPTS IN TRANSFORMATIONAL ECONOMY

The conceptual approach to social policy formulating and implementing is, in fact, the basis for its methodological and organizational tools development. During the last few decades the conceptual foundations of the state social policy were studied by a large number of scientists. At the same time, today a new conceptual basis of social policy has not been formed, albeit everyone agrees with its necessity.

Therefore, the purpose of this study is to characterize the conceptual foundations of state social policy in the views of modern scholars and to identify the basic social policy concepts in transformational economy.

In the domestic scientific circles, the idea of the existing social policy concepts inconsistency with contemporary realities has become firmly established and the search for a new conceptual basis in this area is being actively pursued. Modern social policy, especially the domestic one, which is based on the concept of a social state, does not at all provide the necessary results. Because transformational economic shifts demand not so much protection of individuals as their intensification to make maximum efforts for their own well-being.

Today the transformational changes in the economy, the expansion of integration with European neighbors, as well as a number of foreign-political challenges facing our country, require the setting of entirely different tasks for social policy. As a result of research substantiated the need to base a modern social policy on the comprehensive personality development concept for stimulating individuals to evolve, to improve, to expand the boundaries of their activity. In order to stimulate the population, social policy should have its main focus on creating conditions and providing opportunities for the individual's development.